

Hållbara hushåll och Agenda 21 – processen

*Hillevi Helmfrid, konsult i miljö-
och framtidsfrågor, Skultuna,
februari 2002.*

Hillevi Helmfrid

Gårdspånga 155
598 94 Vimmerby

tel&fax: 0492-700 64
Hillevi.Helmfrid@post.utfors.se

Postgiro: 168 94 49 - 5
Moms reg nr: 640120-9306

Innehåll

Innehåll	2
Inledning och sammanfattning	3
Sammanfattning	3
Erfarenheter från andra projekt och metoder	7
Ecoteam/GAP	7
Kvartersutvecklingsprogram	9
Miljöfamiljer Falun/Borlänge	11
Nacka Miljöteam	13
GrØnne Familier i Danmark	15
Studiecirkelmateriel om hållbar livsstil	15
Tidsverkstad	15
Den kokande Grodan	16
Grøn Kvist	16
Kom i form	17
Det goda livet	17
Analys och reflexioner	17
En vidgad syn på hållbar livsstil	17
Från hinder till möjlighet	19
Individen och samhället	23
Källor	24

Inledning och sammanfattning

Stadsledningskontoret i Västerås har givit mig i uppdrag att undersöka vilka lärdomar man kan dra av det arbete som gjorts på andra håll när det gäller hållbar livsstil. Syftet är att få ett internt underlag för den vidare diskussionen om hur staden kan främja hållbar livsstil i Västerås.

Omfattningen på förstudien (20 timmar) kan inte göra anspråk på att vara heltäckande. Metoden har istället varit att på den begränsade tiden skaffa så mycket material som möjligt om de projekt som jag redan hade någon kännedom om. Skriftligt material har kompletterats med telefonintervjuer.

Materialet har tjänat som utgångspunkt för resonemang kring principiellt viktiga frågor som man behöver ta ställning till om man som Västerås stad vill engagera sig i projekt kring hållbar livsstil. Denna analys och reflektion görs i textens andra del. I den första delen beskrivs varje projekt för sig. Genom inskjutna meningar har jag genomgående försökt skilja mellan det som är mina bedömningar och värderingar, och det som hämtas direkt från källorna.

SAMMANFATTNING

I det följande sammanfattas slutsatserna från rapportens sista del.

Begreppet hållbar livsstil vidgas

I de studerade projekten har den ekologiska dimensionen dominerat bilden. Min bedömning är att det finns ett behov av att vidga begreppet hållbar livsstil till att även innefatta livskvalitet i vid bemärkelse. Ett förslag till definition:

Hållbar livsstil innebär maximal livskvalitet, inom ramarna för Jordens bärkraft, och utan att inkräkta på andra människors möjligheter till att maximera sin livskvalitet.

Här finns den ekologiska dimensionen (ramarna för Jordens bärkraft), här finns rättvisedimensionen (alla människors lika rätt) och här finns livskvalitetsdimensionen.

Frågan om vad som är livskvalitet är subjektiv. Var och en är expert på sin livskvalitet. Detta hindrar inte att det på samhällsnivå vore av stort värde att börja föra ett samtal om vad människor uppfattar vara livskvalitet och inte. Utan det samtalet kan vi ju inte veta om samhället idag underlättar eller försvårar för individerna att förverkliga sin livskvalitet.

För att kunna diskutera ramar och begränsningar, dvs. den ekologiska dimensionen och rättvisedimensionen, finns idag ganska mycket underlag. Beräkningar på Rättvist miljöutrymme, Ekologiskt fotavtryck och liknande ansatser ger en fingervisning om vilka ramar vi har att hålla oss inom för att vår livsstil ska kunna kallas hållbar.

Vad som talar för att vidga begreppet hållbar livsstil är:

- Det är svårt att i längden engagera människor ensidigt åt att förbättra sitt miljöbeteende. Genom tävlingar och kampanjer, samt genom att appellera till duktighet och dåligt samvete kan man på kort sikt åstadkomma beteendeförändringar. Men dessa drivkrafter är inga hållbara energikällor för långvarigt förändringsarbete. Risken för bakslag är stor.
- Människor är beredda till genomgripande livsstilsförändringar när de drivs av en inre längtan och en personligt präglad positiv vision. När avlägsna hotbilder (i tid och rum) som står i centrum är förändringsberedskapen mycket mindre.
- Människor som inte i första taget är intresserade av miljöfrågor kan attraheras till ett projekt om hållbar livsstil genom andra ingångar: tidsanvändning, privatekonomi, hälsa, relationer, existentiella frågor... . I projekt som hyser en mångfald kan människor med olika infallsvinklar bli inspirerade av varandra, om atmosfären är tillåtande. På så sätt kan alla vidga sin horisont och få större förståelse för helheten.
- ”Miljöbeteende” är ett konstlat begrepp. Allt vi gör påverkar miljön, men vårt fokus ligger oftast i det vi vill åstadkomma och inte på sidoeffekterna. Omvänt, när vi gör något för miljön, t ex cyklar istället för att ta bilen, så är detta inte bara en miljöhandling utan en del av livet och vi kan komma att uppskatta naturupplevelser, en stunds eftertanke och gratis motion. Kort sagt, livet är en helhet där alla ”dimensioner” är integrerade. Därför bör hållbar livsstil förstås som en helhet som man kan närma sig från olika håll. Väsentligt för helhetsförståelsen är att den underlättas genom integrerande moment, vilket man bör tänka på när man lägger upp ett projekt.

Pengar och tid som hinder eller möjlighet

När människor själva får peka ut hindren för att leva mer hållbart nämns ofta tid och pengar. Intressant nog är kopplingen mellan tid, pengar och hållbar livsstil motsägelsefull.

Å ena sidan kostar det mer att handla miljömärkt och det tar tid att sortera sopor och att åka kollektivt.

Å andra sidan kan man spara både tid och pengar på att avstå från exempelvis onödig konsumtion. Genom omprioriteringar i livet är det möjligt att både öka sin livskvalitet och minska sin miljöbelastning, samtidigt som det inte behöver kosta mer pengar. Ett nytt sätt att se på tiden, kan leda till mindre stress, större tillfredsställelse och mindre anspråk som är kopplade till resursförbrukning.

Denna motsägelsefulla relation mellan tid och pengar pekar på att:

- Fokus på tidsanvändning kan vara en kraftfull ingång till hållbar livsstil för stressade nutidsmänniskor som har fullt upp med att klara av alla måsten. Studiecirkeln Tidsverkstaden erbjuder intressanta möjligheter här.
- Fokus på privatekonomi kan tjäna som ingång till hållbar livsstil för människor som har fullt upp med att få det att gå runt varje månad

och därför upplever sig sakna frihetsgrader för livsstilsförändring. Studiecirkeln Grön Kvist erbjuder intressanta möjligheter här.

- Den pedagogik som används måste lyfta fram de positiva relationerna (win-win). Människor kan behöva hjälp att upptäcka de livsstilsförändringar som kan leda till till förbättrad livskvalitet, minskad miljöbelastning och förbättrad privatekonomi... samtidigt.
- Samhället måste se över prissättning som missgynnar hållbara beteenden. Hur svårt det än kan te sig att förändra den ekonomiska spelplanen, så kan vi vara säkra på att ännu svårare blir det att få flertalet att förändra sitt beteende mot rådande prissignaler. Hållbar livsstil är alltså en minst lika stor utmaning för samhället, som för individen.

Kunskap och Drivkraft

Kunskap leder i sig själv inte till förändring. Detta visar den samlade beteendeforskningen.

Lite förenklat kan man istället säga att drivkraften till förändring kommer från en känsla – känslan av att det är någonting som har betydelse. Det är denna känsla som behöver odlas i ett projekt om hållbar livsstil. När känslan finns där så kommer också efterfrågan på kunskap. När känsla och kunskap kanaliseras i praktiska gärningar, genereras erfarenheter som förstärker kunskap och känsla, och en förändringsprocess är igång.

Samtiden kännetecknas av avtagande auktoritetstro. När det gäller miljö, hälsa och flera andra områden, upplever många människor att experterna är oense ”ena dagen säger dom si, andra dagen så...”. Osäkerheten och det splittrade informationsflödet tas allt för ofta som intäkt för att inte bry sig om frågan överhuvudtaget.

Detta hinder för engagemang måste tas på allvar. Dels finns ett behov av att vaska fram sådant som experter faktiskt är överens om, som motvikt till den splittrade bilden som ofta handlar om uppförstorade detaljer. Dels behöver människor stärkas i sin förmåga att göra egna bedömningar baserade på helhetssyn, känsla, inre vägledning och eget ansvarstagande.

Ett projekt om hållbar livsstil bör därför läggas upp så att känsla, kunskap och handling förstärker varandra i en utvecklingsspiral.

Samhället ur individperspektiv

Hållbar livsstil är en minst lika stor utmaning för samhället som för individen. Samhällets fysiska struktur, ekonomiska struktur, organisation, värderingar och rådande verklighetsuppfattning kan gynna eller missgynna utveckling av hållbara livsstilar.

Vet vi idag på vilket sätt? Vet vi vilka strukturella förändringar som skulle kunna gynna hållbara livsstilar? Vet vi vad människor menar med livskvalitet för egen del? Vet vi hur motiverade människor är att leva hållbart om det underlättades?

Jag menar att vi vet väldigt lite om detta. Därför bör ett projekt om hållbar livsstil ses som en lärande process där även kommunen har mycket att lära av de hushåll som kommer att delta i projektet.

De tidigare projekterfarenheterna har fokuserat på individen som konsument. Projekten har till stor del handlat om att lära människor att bli mer ansvarsfulla konsument. En ny ansats skulle dock behöva inbegripa människan som medborgare också. Som medborgare inbjuds människor att reflektera över hur de gemensamma strukturerna, värderingarna och verklighetsuppfattningarna hindrar respektive gynnar utvecklingen av hållbar livsstil.

Projektdeltagarna bör inbjudas att i dialog med strategiskt ansvariga inom kommunen reflektera över samhällets strukturer ur perspektivet hållbar livsstil. Här finns en potential för lärande för alla inblandade som inte kan överskattas. Nya bilder, mönster, förståelse och uppslag till förändringar framkallas.

Ytterligare ett skäl för att ett projekt om hållbar livsstil bör byggas upp som en dialog mellan projektdeltagarna och representanter för kommunen, handlar om att bygga upp ömsesidigt förtroende. Erfarenheter från flera av projekten visar att förtroendet lätt urholkas när människor upptäcker att kommunen som initierat projektet indirekt motarbetar möjligheterna att förverkliga en hållbar livsstil.

Ett projekt om hållbar livsstil måste sätta lärandet i centrum. I grund och botten är det ju ingen som vet hur "det hållbar samhället" ser ut. Vi behöver tillskapa mötesplatser där vi tillsammans bygger pusslet.

Erfarenheter från andra projekt och metoder

Nedan ges sammanfattande beskrivningar av de undersökta projekten/metoderna. Stråvan har varit att skapa ett överblickbart material genom en enhetlig rubriksättning. Man måste dock hålla i minnet att det rör sig om väldigt olika slags erfarenheter där ingen riktig symmetri finns för direkta jämförelser.

ECOTEAM/GAP

Bakgrund

Global Action Plan grundades 1989 i USA och Nederländerna. Under devisen "Helping individuals to live more sustainable lives at home, school and in the workplace" utvecklades en handbok för hushåll som översatts och spritts i ett dussintal länder.

GAP fungerar som ett nätverk där varje lands GAP-organisation är en fristående enhet. I Sverige är GAP en ideell förening som verkar genom konsultkooperativet Fenixgruppen med säte i Stockholm.

Upplägg och omfattning

Ecoteam består ofta av en grupp grannar eller arbetskamrater och arbetet är upplagt som en studiecirkel. Med hjälp av den självinstruerande handboken hålls åtta möten på följande teman: Sopor, Vatten, Energi, Transport, Inköp, Ringar på vattnet 1 (hur sprida detta till andra), och Ringar på vattnet 2 (miljöinventering, ev FN-diplom och utvärdering).

I Sverige har över 500 team hållits¹, med en höjdpunkt i aktivitet under början och mitten av 1990-talet. Idag är mindre än 10 team igång samtidigt. Programmet har marknadsförts via hyresgästföreningen och HSB. Detta gör att merparten av EkoTeamen har hållits i områden med flerfamiljshus.

Filosofi

Utgångspunkten är att om vi människor är en del av problemet så är vi också en del av lösningen. Programmet är handlingsinriktat. Handboken pekar på konkreta åtgärder som var och en kan vidta hemma för att minska sin miljöbelastning. Tröskeln för föreslagna miljöhandlingar är lågt lagd för att inbjuda människor att börja experimentera med en möjlighet att själv höja ambitionsnivån allt eftersom.

Centralt för programmet är att mäta uppnådda resultat. Det som mäts är dels faktiska kvantiteter på områdena sopor, vatten, energi, resande och inköp – dels vanor, beteenden och kunskaper. Mätning sker både före och efter genomgången program. På så sätt kan man se vilka förbättringar som åstadkommit. Varje deltagares värden rapporteras och summeras både på nationell och internationell nivå. På så sätt kan individen tydligt se hur de egna ansträngningarna bidrar till en positiv helhet.

¹ Vilket innebär 3-3500 hushåll eller 7-8000 personer. Boken har sålt i 15 000 exemplar och säljer fortfarande bra.

Även om programmet till det yttre är enkelt upplagt och begränsar sig till miljö-aspekten av vår livsstil så finns det en vidare tanke. Från GAPs sida betraktar man det som ett huvudsyfte att "höja deltagarnas uppfattning om sig själva som aktörer och hjälpa dem att fatta medvetna beslut". Det visar sig också att EcoTeam i flera fall blivit startpunkten för omfattande förändringsprocesser i bostadsområden. (Se vidare nedan om Kvartersutvecklingsprogram).

EcoTeamets pedagogik utgår från begreppet "Empowerment". Kunskap i sig leder sällan till handling, resonerar man. Däremot kan handling leda till att man börjar "bry sig" och därför aktivt börjar söka kunskap vilket kan leda till vidare handlingar. Startpunkten kan också vara att man "bryr sig" och börjar med små, lätt genomförbara handlingar och därefter börjar söka kunskap och "bry sig" allt mer. Genom den feedback man får av "vi gjorde något och det funkar!" kan omsorgen och ansvarstagandet vidgas allt mer.

Erfarenheten har visat att för att EkoTeamen verkligen ska fungera på detta sätt (empowerment) så behövs särskilt utbildade handledare. Numera ägnar sig Fenixgruppen främst åt att utbilda handledare. Deras roll är att stötta en bra grupp-process i EkoTeamen.

Förtjänster

Styrkan med EcoTeam-programmet är som jag ser det i stort sett det som beskrivits ovan:

- Lättbegripligt material med en handfast ansats. Mål och medel är tydliga.
- Ett feed-back system som summerar ända upp på global nivå skapar känslan av att "vad jag gör spelar roll".
- Handledarutbildningar med fokus på att underlätta grupp-processer utifrån välutvecklad tanke om hur förändring går till.
- Möjligheter till vidareutveckling när engagemanget väl väckts. Förändringsprocesser kan sätta igång som involverar fler människor och fler problemområden. Begreppet empowerment.

I Nederländerna har en vetenskaplig utvärdering av EkoTeamen genomförts. Den visar bland annat att:

- beteendeförändringarna efter deltagande i EkoTeam blir bestående i överraskande hög grad och i många fall fortsätter förbättringarna efter avslutat program. Resultaten visar att EkoTeam är mycket effektiva, jämfört med exempelvis traditionella informationskampanjer.

Svagheter och begränsningar

Den nederländska utvärderingen pekar också på en viktig svaghet. Även om programmet är lättillgängligt och på så sätt inte utestänger någon från att delta, så visar det sig att rekryteringen i praktiken blir ganska smal. EkoTeam har i första hand attraherat redan relativt miljömedvetna människor.

Utgångspunkten från GAPs sida är att man tror att ”folk i gemen gärna vill leva mer miljöriktigt, om de bara kunde...” Materialet vänder sig följaktligen till dem som redan i någon mån bryr sig om miljön.

KVARTERSUTVECKLINGSPROGRAM

Bakgrund

Under 1998 hölls tre EkoTeam i miljonprogramsområdet Norrliden i Kalmar. När teamen var färdiga ville flertalet fortsätta att engagera sig i sitt bostadsområde. Ur erfarenheterna från Norrliden har Fenixgruppen nu utvecklat *Kvartersutvecklingsprogrammet*, som förnärvarande tillämpas bl a i Västervik.

Upplägg och omfattning

Kvartersutvecklingsprogrammet är indelat i 5 faser där varje fas motsvarar ungefär ett halvår:

Fas 1 Förberedelsefasen. Projektledare anställs, betald av allmännyttan.

Kvartersteam bildas av frivilliga engagerade. Etablering av projektidén.

Fas 2 Locka människor att delta i Ekoteam. Dörrknackning och informationsmöten.

Fas 3 EkoTeam genomförs. När dessa är klara kan man redovisa siffror som ger bostadsbolaget och hyresgästerna en uppfattning om besparingspotentialen ”om alla gjorde så”. Deltagarna i de första EkoTeamen bildar en ”förtrupp” av engagerade människor som har lärt känna varandra och börjat prata om konkreta förhållanden i närmiljön. Nya frågor och nya engagemang väcks ofta naturligt här.

Fas 4 Alla boende kontaktas igen. Dessutom kontaktas viktiga intressenter i området så som näringsidkare, ideella föreningar, skolan etc. Alla inbjuds att delta i idémöten. Där är fokus inte bara miljö, utan allt som engagerar. Konkreta idéer till hur man kan förbättra förhållandena i området efterlyses. Särskilda idémöten med barn har hållits. En idékatalog byggs.

Fas 5 Denna fas är en mognadsfas och tar sannolikt mer än ett halvår. Det gäller nu att hitta en balans mellan önskelistor och eget ansvar. Den här fasen handlar också om att få processen att överleva projektformen och få någon att ta över den samordnande rollen.

Filosofi

Kvartersutvecklingsprogrammet är en vidareutveckling av EkoTeam programmet och bygger på samma filosofi om ”empowerment” som beskrivits ovan. EkoTeamen används här som en startpunkt för en vidare process.

I Norrliden gick projektet ”från omsorg om miljön till omsorg om människorna”. Vändpunkten kom då en deltagare på ett idémöte ansåg att

det var meningslöst att bygga upp någonting så länge man inte gjorde något åt att stoppa de ungdomar som förstörde i området. Denna fråga prioriterades så högt av mötet att sociala frågor blev projekts fortsatta fokus.

Detta exempel visar på något av Kvartersutvecklingsprogrammets filosofi vad gäller ledarskap. Eftersom utmaningen är att ”undvika en styrning som dödar andras initiativ och intresse – utan att lämna över hela ansvaret på människor som kanske saknar så väl erfarenhet som metoder och kunskaper för att axla det” så är det viktigt att arbeta med ”fasta ramar och begripliga processer kopplade till en stor frihet vad gäller innehåll”. Helt avgörande är ”processledare som kan konsten att locka fram snarare än att skjuta på”.

Förtjänster

Styrkan hos Kvartersutvecklingsprogrammet förefaller vara:

- EkoTeamen som startpunkt innebär en konkret uppgift och att människor börjar prata med varandra.
- En projektledare som i första hand är processledare. Dvs ansvarar för en tydlig process, medan innehållet formas efterhand av dem som engagerar sig.
- Öppen allmän inbjudan. Både boende och personal i olika organisationer i området deltar. Barn och vuxna.
- Medvetenhet om att förändring tar tid.
- Ett arbetssätt som stödjer en mognadsprocess och inte bara lockar fram önskelistor.

Svagheter, svårigheter och begränsningar

Svårigheter diskuteras i projektledarnas rapport från Norrliden. Det är klassiska svårigheter som handlar om förankring av projektet, såväl hos beställaren, som bland dem som förväntas delta, om oklara rollfördelningar och om att plantera ett processtänkande bland de inblandade. Men dessa svårigheter är inte att betrakta som svagheter hos programmet utan som kända utmaningar i allt förändringsarbete.

Några egentliga svagheter kan jag inte sätta fingret på. Däremot har upplägget naturligtvis sina begränsningar. Det är utarbetat för flerfamiljshus och innebär en ganska intensiv satsning i ett område.

En reflexion jag har gäller programmets första faser. Genom att börja med att inbjuda till EkoTeam, ger man då inte programmet en ”miljö-stämpel” som kan vara till hinder för vissa människor att engagera sig? Den konkreta ansatsen är bra och att människor börjar prata med varandra. Men är det inte så att vissa känner sig kallade till MiljöTeam och att man skulle nå andra människor om man även erbjöd cirklar på andra teman?

MILJÖFAMILJER FALUN/BORLÄNGE

Bakgrund

1997-1998 genomfördes ett projekt i Falun och Borlänge kommuner, kallat Miljöfamiljerna. Projektet inspirerades till en del av EkoTeam programmet men kommunerna ville arbeta på ett eget sätt.

Upplägg och omfattning

Projektet marknadsfördes dels genom ett informationsmöte och dels genom annonser i tidningarna. Hela 82 familjer var intresserade av att delta i projektet. Agenda 21 samordnarna i respektive kommun var projektledare. Projekten i hade lite olika upplägg i Falun, respektive Borlänge. Men vissa aktiviteter så som större seminarier, anordnades tillsammans.

Gemensamt för de två kommunerna var att man gjorde en inledande kartläggning av familjernas miljöbelastning och miljöbeteende. Familjerna fick fylla i en enkät. Denna gick igenom vid hembesök som projektledarna genomförde hos alla de deltagande familjer som ville det. I enkäten fick familjerna också peka ut de temaområden som de var mest intresserade av och de som de ansåg sig vara bäst respektive sämst på. Tematräffar ordnades sedan anpassat efter familjernas önskemål, t ex kompostering, avfall, energi, mat, transport, trädgård.

En ursprunglig idé var att de deltagande familjerna skulle träffas i mindre grupper och genomföra studiecirkel. Men intresset för det var litet bland familjerna. Tematräffarna och de gemensamma seminarierna utgjorde stommen i projektet. Tonvikten har, såvitt jag förstått, legat på kunskapsförmedling. Familjerna erbjöds också hembesök av kommunens energirådgivare, förmånliga inköp av kompostbehållare och vattenbesparande duschmunstycken.

Projektet pågick i lite drygt ett år och fick inte någon förlängning i någon av kommunerna. Den förklaring jag fått är att andra arbetsuppgifter tog över och att den externa finansieringen för projektet tog slut.

Filosofi

Projektet utgår från begreppet Rättvist Miljöutrymme. Det är ett mått för en hållbar per capita miljöbelastning, givet en global rättvis fördelning. Beräkningar av Rättvist Miljöutrymme från *Friends of the Earth* indikerar att ganska kraftiga förändringar är nödvändiga men också att målet är möjligt att nå om livsstilsförändringar paras med teknisk effektivisering och kraftfulla politiska åtgärder. Också kommunernas plandokument lyfts fram när målen för hushållens minskade miljöbelastningen ska tydliggöras.

Tanken med projektet var att sätta igång en process hos miljöfamiljerna som gör att dessa närmar sig sitt rättvisa miljöutrymme. Detta skulle ske genom att familjerna fick kunskaper om ekologi, kretslopp och miljöutrymme tillsammans med specifika kunskaper inom varje temaområde. Miljöfamiljerna skulle sedan genom bland annat mediaspeglning fungera som förebilder, och på det viset skulle fler inspireras till att förändra sin livsstil i riktning mot ett Rättvist Miljöutrymme.

Ett syfte med projektet var också att tydliggöra hindren för omställningen till hållbar livsstil. Hindren skulle dels kunna peka i riktning mot nya forskningsuppgifter, dels på behovet av förändringar i den kommunala och andra myndigheters planering.

Förtjänster

Projektet hade en mycket positiv start.

- Intresset att delta i projektet var stort.

Hembesöken tycks ha varit värdefulla, även om de naturligtvis varit tidskrävande för projektledarna.

- Genom hembesöken fick familjerna rådgivning. Samtidigt fick projektledningen värdefull kunskap om familjernas värderingar, kunskapsnivå, drivkrafter och vardagsproblem.

Konkreta resultat:

- På matområdet har en av de tydligaste omorienteringarna ägt rum.

Något som jag ser som mycket värdefullt med projektet är att både projektledarna och en forskare på Dalarnas Forskningsråd tagit sig tid att reflektera över gjorda erfarenheter. Särskilt forskarrapporten lyfter fram några av de djupa problemställningar och de praktiska svårigheter som man ger sig in i vid den här sortens projektarbete. Flera av resonemangen därifrån återkommer jag till nedan i min egen analys och reflexion.

- En styrka med projektet är således att svårigheterna tydliggörs.

Svagheter, svårigheter och begränsningar

Ett syfte med projektet var att visa hur "vanliga" familjer kunde närma sig sitt rättvisa miljöutrymme. Ett lite större miljöengagemang än genomsnittet förväntade man sig, men i övrigt en blandning av "vanliga" familjer.

Helena Kåks visar i sin utvärdering av projektet att i vissa avseenden har man lyckats åstadkomma en blandning. Deltagarna skiljer sig åt vad gäller: åldrar, familjestorlek, ursprungskommun och landsbygdsboende eller tätortsboende. Men faktorer som: hög utbildning, hemmavarande barn, föreningsengagemang, boende i eget hus och anställning inom offentlig sektor, är överrepresenterade. Helena Kåks menar att man lyckats nå en "välutbildad medelklass" och hon menar att detta smala urval är en brist i projektuppläggningsen som gör att projektet missar frågan om hur man når människor med annan bakgrund och andra värderingar.

Som jag ser det är det smala urvalet naturligtvis en begränsning som man måste vara medveten om. Men det är inte säkert att det bästa projektupplägget vänder sig till ett representativt urval av befolkningen. Det faller sig naturligt att till en början vända sig till människor som redan kommit en bit på vägen. Men man måste då hålla i minnet att det inte är säkert att de metoder som fungerar för dessa grupper också kommer att fungera för andra.

Miljöfamiljerna var tänkta att fungera som förebilder och man hoppades på draghjälp från media. Tidningarna har skrivit en hel del om projektet. Men projektledarna konstaterar i sin rapport att de generella problem som finns kring vår livsstil ändå inte har blivit belysta. De publicerade artiklarna har belyst enskilda familjer och enskilda aktiviteter i projektet utan att sammanhangen gjorts tydliga.

Ett syfte med projektet var att identifiera hinder för hållbar livsstil. Hindren redovisas i projektrapporten ganska summariskt och jag får inte intrycket av att man arbetat aktivt med att bena i och förstå hindren på djupet, och att skapa dialog kring dem.

Den största svagheten med projektet, som jag ser det, är att det inte fortsatt. Under ett år har man lyckats skaffa sig värdefulla erfarenheter som skulle kunna leda vidare till ett delvis omarbetat projekt.

NACKA MILJÖTEAM

Bakgrund

Upprinnelsen till Nacka Miljöteam kom genom att Dick Tillberg i Nacka blev känd som försöksfamilj på temat "leva miljövänligt" i en artikelserie i SvD som pågick i tre månader under 1990. I grunden låg Dick Tillbergs engagemang för att minska sin egen miljöbelastning och hans entusiasm för att pröva ny miljövänlig teknik. För Tillberg blev det en naturlig fortsättning att vilja inspirera andra att följa hans exempel.

1992 anställdes han som projektledare på deltid av Nacka kommun och en projektgrupp inom kommunen bildades. Nackaborna skulle erbjudas att bilda miljöteam. Inspiration kom både från EkoTeam och från projektet "Grønne familier" i Danmark. Men Tillberg ville arbeta på eget sätt och såg samarbetet mellan familjerna och kommunen som viktigt.

Upplägg och Omfattning

Miljöteamen skiljer sig ganska mycket från EkoTeam. Här finns ingen färdig studiecirkelshandledning och inte samma ramar när det gäller antal träffar och mätning av uppnådda resultat.

Fyra områden pekades ut av projektledningen som särskilt viktiga: avfall/kompostering, energi, inköp och transporter. Teamen fick dels ett rådgivningsbesök av projektledaren och dels en pärm med informationsblad som skickades ut till teamledarna några gånger om året. I början kunde kommunen erbjuda teamen exklusivt reducerad taxa för sophämtning. Senare kom den reducerade taxan att gälla alla som komposterade oavsett om de var med i Miljöteam eller inte.

I praktiken kom teamen att arbeta på väldigt olika sätt. Vissa hade regelbundna träffar, andra pratade med varandra mest "över staketet". Vissa grupper följde ganska noga de uppsatta fyra temana, andra ägnade sig åt det som kändes mest angeläget. Det mest gemensamma för Miljöteamen var att

de började kompostera. Kompostering blev något av ett kännetecken för Nacka miljöteam.

1995 var ett sjuttiootal team igång i Nacka. Idén spreds även till 20 andra kommuner. Omkring 300 team har startat i denna anda.

Filosofi

En grundtanke i projektet har varit att teamen ska arbeta självständigt, ta egna initiativ, utveckla sin egna arbetsformer och ha trevligt tillsammans. Projektledarens roll har varit att fungera som inspiratör, förebild och ”utvecklare”.

Förtjänster

Projektets fokus på kompostering gjorde det lätt för många att börja. Reducerad sophämtningsavgift utgjorde ett extra lockbete. Anders Bolin som utvärderat Nacka miljöteam 1995 konstaterar att deltagarna tycker att

- komposteringen ger mycket tillbaka i form av glädje, tillfredsställelse, fördjupat miljöengagemang, och näringsrik jord till trädgården. I vissa fall även stärkt granngemenskap.

Många deltagare har kommit med egna initiativ och fått stöd för dem från projektledaren vilket naturligtvis är positivt.

Projektet har också marknadsförts framgångsrikt. Begreppet Nacka miljöteam är välkänt över hela landet.

Svagheter, svårigheter och begränsningar

Projektet är idag avslutat för Nacka kommuns del. Jag har inte fått kontakt med någon från kommunen som vill ge sin version. De tillfrågade på kommunen i december 2001 tror att ”Miljöteamen jobbar väl på på egen hand”.

Enligt Dick Tillberg valde kommunen att dra sig ur när projektet kom till en punkt där det hade behövts ett större engagemang från kommunen. Familjerna i miljöteamen gjorde stora ansträngningar för att miljöanpassa sig. Nästa steg krävde ny teknik och nya organisatoriska lösningar som griper in i samhällsstrukturen. För att pröva, demonstrera och marknadsföra innovationer på miljöområdet behövs enligt Tillberg ”en utvecklingsavdelning i samhällets tjänst”. Denna idé fick han inget gehör för i Nacka. När kommunen drog sig ur blev många av de inblandade familjerna besvikna och uppgivna, enligt Tillberg.

Redan tidigare hade det funnits en skillnad i ambition mellan kommunen och projektledaren. Medan den senare ville satsa på ”kvalitet i innehållet” så ville kommunen ha igång ”så många team som möjligt”.

Utvärderaren pekar på att projektledarens roll som förebild och inspiratör skulle behövt kompletteras av någon som stöttar teamen i själva processen. Grupp-processer är som bekant inte alltid något enkelt och flera team har blivit handlingsförlamade av prestationsångest, enligt utvärderaren. Andra

svagheter har varit att teamen är osäkra på vad ”som förväntas” av dem. Dvs hur stort spelutrymme och vilka åtaganden de faktiskt har.

Vissa frågor förbigåtts med tystnad inom teamen. Utvärderaren fann t ex att man i teamen undvek att tala om bilåkning. Frågan ansågs som för känslig och privat. Vad detta beror på kan vara intressant att fundera på. Kanske skulle man kunna visa att den lösa strukturen är en förklaring. I en strukturerad studiecirkel så som EkoTeam så talar man väl om det som man ska tala om. Ju mer både struktur och innehåll är upp till gruppen själv, desto försiktigare är deltagarna kanske med att ta upp frågor som kan bli svåra.

GRÖNNE FAMILIER I DANMARK

I början av nittioalet satte det danska miljöministeriet igång ett projekt med namnet ”felles fremtid”. Tio utvalda familjer skulle pröva att leva miljöanpassat. Målet var att se hur svårt det var att leva miljöriktigt. När projektet var över beslutade några av deltagarna att starta en förening som skulle kunna bli ett rådgivningsorgan för hållbar livsstil gentemot allmänheten.

Föreningen finns kvar än idag och har 2 200 medlemmar utspridda över stora delar av Danmark. Eftersom medlemmarna till största delen är familjer så innebär det över 6000 personer. Föreningen ger ut en tidning i 8000 exemplar och har en informativ hemsida för dem som vill ha tips på vilka miljöanpassningar man kan göra i hemmet och i inköp osv. Där presenteras också färsk forskning.

Grønne Familier fungerar som ideell förening men får visst ekonomiskt stöd från staten. Även om föreningen med svenska mått mätt är imponerande så har man även i Danmark upplevt en avmattning i engagemanget för miljöfrågor. Hälsa är ett av de områden där engagemang finns.

Studiecirkelmateriel om hållbar livsstil

TIDSVERKSTAD

Tidsverkstad är en studiecirkel framtagen av Föreningen Tidsverkstaden i Göteborg. Materialet bygger på ett amerikanskt material men är anpassat till svenska förhållanden.

I en tidsverkstad tittar man på hur man använder sin tid och hur man skulle vilja använda sin tid. Upplägget lockar fram djupa samtal om vad som är viktigt i livet. Genom cirkeln blir man mer medveten om vad livskvalitet betyder för en själv. På slutet av varje träff formulerar man ett eget åtagande, något man vill förändra i sitt liv, och kan börja med redan nu. Vid nästa träff följs åtagandena upp.

Den pedagogiska formen är genomtänkt på ett sätt så att alla ska kunna prata utan att bli avbrutna och var och en sätter sin egen ambitionsnivå när det gäller vilka livsstilsförändringar man vill göra.

Tidsverkstaden har funnits i ett par år på Västkusten, men först nyligen fått spridning över landet genom Vuxenskolan. Vuxenskolan i Västerås har planer på att starta cirklar i Tidsverkstad.

DEN KOKANDE GRODAN

Folkbildningsförbundet, Svenska FN-förbundet, Svenska kyrkan, Svenska Naturskyddsföreningen och Svenska Röda Korset driver kampanjen "klimat.nu". Som ett led i kampanjen har man tagit fram ett studiecirkelmateriale som heter "Den kokande grodan". Namnet anspelar på det faktum att om man släpper ner en groda i kokande vatten så kommer den att försöka ta sig därifrån illa kvickt. Om man istället upphettar vattnet långsamt så kommer grodan att dö utan att göra några försök att rädda sig. Poängen är att här finns en parallell till hur människan hanterar den gradvisa miljöförstörelsen, inte minst den smygande växthuseffekten.

Materialet är skrivet som en skönlitterär bok. En medryckande, lättläst och samtidigt gripande liten bok. Frågor att diskutera för varje träff kommer i slutet av boken. Där finns också en CD-rom med föredrag av olika miljöexperter.

Även om utgångspunkten för kampanjen har varit miljöfrågan så har cirkelmaterialet inte alls något snävt miljöperspektiv. Tvärtom. Boken penetrerar i stort sett alla dagsaktuella livsstilsfrågor: tidsjakten, parrelationer, kommunikation mellan barn och vuxna, pryljakten, statusjakten, livsmening, hälsa, medmänsklighet, egoism och samarbete.

Cirkelmaterialet är helt nytt och cirklar kommer att börja hållas ganska snart av flera av studieförbunden.

GRÖN KVIST

Landstinget i Västmanland har under förra året tagit fram ett studiecirkelmateriale med namnet Grön Kvist. Cirkeln handlar om privatekonomi och har marknadsförts på arbetsplatser till, i första hand, låginkomsttagare. Bakgrunden är det faktum att dålig ekonomi och dålig hälsa ofta går hand i hand.

150 personer i Västmanland har genomgått cirkeln i Landstingets regi. ABF tar nu över materialet. De cirklar som hållits under provåret är nu föremål för en omfattande vetenskaplig utvärdering.

Cirkeln går ut på att öka medvetenheten om vardagsekonomin. Framför allt fokuserar man på utgiftssidan. Det finns i materialet kopplingar både till hälsa och miljö. Det finns ju billig mat som är både bra för hälsa och miljö. Man kan spara pengar både på att sluta röka och på att börja cykla istället för att ta bilen.

Deltagarna sätter själva upp sina mål. Syftet är att öka medvetenheten och därigenom öka den verkliga valfriheten.

Mot slutet av cirkeln erbjuds deltagarna dessutom expertrådgivning för långsiktig ekonomisk planering.

KOM I FORM

Kom i form är en studiecirkel framtagen av COOP i samarbete med ABF i Västmanland. Inriktningen är på hälsa i vidaste bemärkelse. Cirklar kommer igång inom kort.

DET GODA LIVET

Det goda livet är ett studiecirkelmateriale som håller på att utarbetas på Landstinget i Västmanland. Cirkeln riktar sig till grupper som statistiskt har markant sämre hälsa: invandrare och ensamstående föräldrar. Cirkeln syftar till att lägga grunden för att förebygga dålig hälsa. Materialet är ännu inte färdigt.

Analys och reflexioner

EN VIDGAD SYN PÅ HÅLLBAR LIVSSTIL

En gemensam erfarenhet från EkoTeam, Miljöfamiljer och Miljöteam har varit att man främst attraherar deltagare som redan är relativt miljöengagerade. Ansatserna har haft en tydlig miljöprofil och projekten har handlat om att komma längre i miljöanpassning av livsföringen.

Utifrån ett sätt att se, har mycket bra resultat nåtts. De 534 EkoTeam som hållits i Sverige har genomsnittligt minskat sin sopmängd med 45 %, vattenförbrukning med 21%, hushållsel med 9% och bensinförbrukning med 18%. Denna besparing har skett utan större uppoffringar under blott ett halvårs deltagande i cirkeln. Studier från Nederländerna pekar dessutom på att resultaten är varaktiga och förbättringarna ofta fortsätter efter avslutad cirkel. Några jämförelsetal från Miljöfamiljerna och Miljöteamen finns inte, men jag vågar anta att resultaten där ligger i samma storleksordning.

Det skulle, som Helena Kåks påpekar i sin utvärdering av Miljöfamiljerna i Dalarna, vara mycket vunnet om alla västvärldens människor skulle miljöanpassa sin livsstil på motsvarande sätt, men ändå inte tillräckligt. Beräkningarna av ett Rättvist Miljöutrymme pekar på att mer omfattande förändringar är nödvändiga för att nå hållbarhet. Detta sagt å ena sidan.

Å den andra sidan kan vi konstatera att det är de mest miljöintresserade som deltagit i projekten. Deltagarna har varit människor som är beredda att ta ett relativt stort ansvar för en gemensam sak jämfört med genomsnittet.

Två frågor inställer sig:

1. Hur når vi dem som bara känner ett mycket litet ansvar för vår gemensamma miljö?

2. Hur kan de som redan är motiverade stöttas att nå ända fram till sitt Rättvisa Miljöutrymme?

Såväl EkoTeamen som Nacka Miljöteam föddes i början av 1990-talet och nådde sin aktiva höjdpunkt under mitten av nittioalet, samtidigt med att projektet Miljöfamiljerna genomfördes i Dalarna. Mot slutet av nittioalet och under de första åren av detta århundrade kan vi som arbetar med miljöfrågor märka av en "miljö-trötthet" hos många människor. Inte minst i media märks det att intresset för miljöfrågor har svalnat jämfört med för tio år sedan.

Jag kan tänka mig olika förklaringar till det. En är att både myndigheter och näringsliv nu på ett helt annat sätt arbetar för att integrera miljöhänsyn i verksamheten. Allmänheten kan nu få känslan av att miljön tas om hand, att faran är över. En annan förklaring kan vara att människor upplever en stark koppling mellan miljöretorik och kommersiella intressen. Företag använder miljö som försäljningsargument, och som konsument har man liten möjlighet att bedöma de påstådda miljövinster omfattning och relevans. Miljötrötthet hos den yngre generationen kan bero på en för moraliserande eller för abstrakt miljöundervisning i kombination med iakttagelsen att de vuxna inte verkar ta det hela på allvar.

Oavsett vad miljötröttheten beror på kan vi konstatera att den finns och att det idag är svårt att engagera människor för miljön på ett sätt som kan förknippas med uppoffringar för individen.

Slutsatsen av detta är att vi idag inte kan arbeta på samma sätt som för tio år sedan. Samtidigt som hoten växer så frigör de generella hotbilderna inte längre många människors energi att vilja göra något åt problemen.

Denna utveckling behöver inte enbart tolkas negativt. Uppoffring och dåligt samvete kan knappast vara en uthållig energikälla för förändring, varken på individnivå, eller på samhällsnivå. Vad vi behöver göra är alltså att hitta hållbara drivkrafter för hållbar livsstil. Begreppet hållbar livsstil måste då vidgas till att innefatta det goda livet, vår längtan efter livskvalitet. För människor som vitaliserar den egna drömmen och försöker leva det de innerst inne längtar efter och värderar, kommer en omsorg om den gemensamma framtiden ofta som en naturlig förlängning. Här finns en hållbar energikälla.

Hållbar livsstil i det här perspektivet kommer att innefatta alla dimensioner av livet: fysiska, sociala och existentiella. Att arbeta med hållbar livsstil i detta breda perspektiv kräver att nya allianser knyts mellan "miljöfolk" och de som arbetar med sociala, kulturella och existentiella frågor. Denna omorientering är, vill jag påstå, redan i full gång. Den är på gång i människors medvetanden² och den manifesteras i många små projekt. Men den här nya synen på hållbar livsstil genomsyrar ännu inte organisationer och institutioner. Det finns en hel del sektorstänkande som behöver

² Se t ex www.envisions.se/seminariedokumentation (G3)

överbryggas. Hållbar livsstil är ett begrepp som går på tvären över alla gränser i det moderna samhället.

FRÅN HINDER TILL MÖJLIGHET

Jag har lagt märke till att det i materialet förekommer lite olika synsätt vad gäller några viktiga faktorer för livsstilsförändring: pengar, tid, kunskap och drivkrafter.

Pengar

Både i Nacka, Falun och Borlänge har ekonomiska "morötter" använts för att locka deltagare till projekten. Lägre sopavgift och möjlighet att köpa kompostbehållare till reducerat pris är exempel på sådana stimulansåtgärder. Mitt intryck är att "morötterna" haft betydelse. Förutom "plånboksglädjen" så har det också givit deltagarna en känsla av att kommunen uppskattar det de gör.

Självklart har pengar stor betydelse. Lever man med föreställningen att ett miljöanpassat liv innebär uppoffringar i bekvämlighet parat med större utgifter så är detta inte attraktivt för särskilt många. Frågan är: Hur ser relationen mellan miljöbelastning och privatekonomi ut?

Det kostar mera att handla miljömärkt. Det gäller både dagligvaror och kapitalvaror. I många fall kostar det också mer att åka buss än bil, och att flyga är allt för ofta billigare än att ta tåget. Valet att köpa miljömärkt eldningsolja höjer uppvärmningskostnaderna avsevärt och ekologiskt anpassade byggmaterial är ofta dyrare än de gängse alternativen. Den som installerar solpaneler får betala högre fastighetsskatt.

Samtidigt uppdagas stora möjligheter till ekonomiska besparingar när man gör sig medveten om sin resursförbrukning. Resultaten från EkoTeamen pekar på en stor besparingspotential, även i pengar räknat. I vissa bostadsområden har besparingarna lett till lägre hyra. Besparingarna har uppnåtts med relativt enkla medel och handlar främst om medvetenhet vid exempelvis vädring, användning av varmvattning, temperaturinställning i lägenheten, etc. Villaägaren får själv direkt plånboksglädje av att onödiga resursanvändning kan skalas bort. Kloka investeringar i uppvärmningssystem och hushållets maskinpark kan i många fall löna sig ekonomiskt för den som bor i eget hus.

Det är inte heller ovanligt att människor som börjar göra resursmedvetna val upptäcker nya sätt att spara pengar i det att en del prylar och aktiviteter känns inte bara "onödiga", utan som hinder för sådant som upplevs som viktigare i livet.

Relationen mellan privatekonomi och miljöbelastning är alltså motsägelsefull. Detta pekar på att:

- Pedagogiken i förändringsarbete för hållbar livsstil måste lyfta fram de åtgärder som kan gynna hållbar livsstil och privatekonomi samtidigt.
- Samhället, på alla nivåer, måste justera prissättningen så att hållbar livsstil (innefattande både ökad livskvalitet och minskad miljöbelastning), gynnas.

I det här sammanhanget är också studiecirkeln Grön Kvist intressant. Cirkeln går ut på att öka medvetenheten om privatekonomin. Eftersom livets alla delar hänger ihop så kan det mycket väl bli en inkörsport till ökad medvetenhet om både hälsa, miljö och livskvalitet i dess vidaste bemärkelse. Grön Kvist kan locka till sig deltagare som en miljöstudiecirkel aldrig skulle nå.

Tid

Det är väl dokumenterat i litteraturen att tidsbrist är ett av de viktigaste hindren för miljöanpassad livsstil. Att sortera sopor tar tid, att åka kollektivt tar tid, att handla medvetet tar tid, att inhämta nya kunskaper tar tid, att samarbeta med andra tar tid.

Men relationen mellan hållbar livsstil och tid är lika motsägelsefull som den till pengar. Att konsumera onödiga prylar tar ju också tid. Många människor känner sig som slavar under hus, bilar, och apparater som ska skötas om, läsas bruksanvisningar till, repareras, avbetalas och pratas om. Människor som är experter på att "spara tid" kan hinna avverka många aktiviteter varje dag, men ändå uppleva att livet rinner ifrån dem. Som svar på den här upplevelsen finns det nu en "slow-" rörelse i västländerna. Ett exempel är att företag erbjuder sina anställda kursdagar där de får träna att stanna upp i nuet.

Tidsverkstaden är en studiecirkel som penetrerar vår relation till tiden. Det är ju så lätt och allmänt accepterat att säga att man inte har tid till det ena eller det andra. Men vad är det egentligen som vi har tid till? Hur medvetna val gör vi när det gäller att använda de i snitt 30 000 dygn som var och en av oss får för vår tid här på jorden?

En tidsverkstad lockar fram djupa samtal om det som är viktigt för var och en i livet. En tidsverkstad lockar deltagare som kanske inte skulle lockas till en miljöcirkel, en hälsocirkel eller en pengacirkel. Men alla de här områdena berörs som en förlängning av medvetenheten kring tiden.

Kunskap

Litteraturen om hållbar livsstil ger en entydig bild: Sambandet mellan kunskap och handling på miljöområdet är svagt.

"Empowerment"-modellen som ligger till grund för EkoTeamen betonar i enlighet med det ovan sagda att det inte är genom ökad kunskap som livsstilsförändringar kommer till stånd. Startpunkter för en förändringsprocess är istället:

- Känslan (jag bryr mig, detta oroar mig, detta längtar jag efter, detta vill jag göra någonting åt...)
- Handling (jag provar det här..., jag kan!, vad jag gör spelar roll...)

Att väcka känslan av att bry sig om, eller att fånga upp den känslan där den förekommer, blir ett sätt att få igång en förändringsprocess. Att locka människor att göra någonting, om än mycket litet, eller att uppmärksamma någonting människor faktiskt redan gör, kan också utgöra en startpunkt. När man gör någonting väcks frågor. När man "bryr sig" väcks frågor. Processen är igång och människor börjar själva aktivt söka efter relevant kunskap. När väl efterfrågan på kunskap finns där, då kan man hjälpa till med att tillhandahålla den. I EkoTeamens fall är det väldigt konkret och praktisk kunskap som efterfrågats och kunskap som ger överblick.

I det material som jag läst från Nacka Miljöteam finns ingen direkt uttalad "kunskapsyn". Men mitt intryck är att man utgått ifrån att de som vill delta i team redan var motiverade. Projektledaren har förmedlat konkret praktisk kunskap, ofta i form av tekniska innovationer som han först själv provat ut.

I fallet Miljöfamiljerna har träffarna i första hand varit kunskapsförmedlande, med olika experter som föreläsare. Även här har man förutsatt att människor redan är motiverade och att det är kunskapen som saknas. I den ursprungliga projektplanen fanns dessutom en forskningsdel med en ambition av att systematisera ett lärande om hur hållbar livsstil kan gynnas. Finansieringen till den kunskapsgenererande delen uteblev dock till största delen.

Helena Kåks gör i sin utvärdering av Miljöfamiljerna en intressant iakttagelse: Deltagarnas fortsatta eller utökade engagemang begränsas inte av brist på kunskaper eller konkreta uppslag till vad som skulle kunna göras. Den begränsning de upplever är istället brist på tid och även på upplevd uppskattning och uppmuntran från samhällets sida. I ett längre tidsperspektiv är hjälp och inspiration att tänka framåt därför viktigare än ren kunskapsförmedling, menar Kåks.

Min slutsats blir:

Motivationen är inte en gång för alla given utan istället handlar det om en förändringsprocess där allt djupare motivation måste sökas för varje steg, i takt med att allt mer genomgripande förändringar i livsstilen blir aktuella. Kunskap måste till i alla led men är inte det mest avgörande "bränslet" för förändringen. Avgörande är den egna motivationen, att uppleva sig själv som aktör (att känna: "Jag kan, jag vill, jag gör!"), och uppmuntran utifrån.

Helena Kåks gör en annan intressant reflexion kring kunskap. Det finns skäl att tro att många människors motivation till att utföra miljö-bra handlingar undergrävs av fenomenet "Vem kan man lita på?". Kåks belyser det hon kallar genuin osäkerhet med en egen studie av uppsatser på temat miljö skrivna av högstadielärover. "Uppsatserna talade sitt tydliga språk i form av en syn på miljöproblemen som omöjliga att greppa och rangordna, en avsaknad av givna lösningar och en frånvaro av auktoritetstro, eller mera

specifikt en misstro till samhällsinstitutionernas och de politiska systemens förmåga att lösa miljöproblemen.”

Det Naturliga Steget (DNS) har mot denna bakgrund fört fram ett sätt att analysera miljöfrågan som renodlar sådant som forskare faktiskt kan vara överens om. De har under mitten av 1990-talet rönt stora framgångar med sitt ”konsensus”-perspektiv. Men i praktiken utgör DNS ytterligare en röst i ett myller av motstridiga röster som når lekmannen.

DNS ambitioner är lovvärda och ett stort behov finns av att systematiskt vaska fram ”oantastliga sanningar”, samt att få forskare från olika discipliner att samarbeta kring ökad systemförståelse. Men jag tror inte att detta räcker för att komma ur fällan med den genuina osäkerheten. Krackelerad auktoritetstro repareras inte så lätt i ett postmodernt samhälle. En tillbakagång till stärkt auktoritetstro gällande objektiva sanningar är väl inte heller önskvärd i ett vidare perspektiv. För att möta den genuina osäkerheten behöver människor stärkas i sin förmåga att göra egna bedömningar baserade på helhetssyn, känsla, inre vägledning och eget ansvarstagande.

Drivkrafter

Jag har vid flera tillfällen berört drivkrafter för livsstilsförändring. Det finns anledning att vara medveten om vilken sorts drivkrafter man vill appellera till när man drar igång ett projekt om hållbar livsstil:

- Kortsiktig vinning. En drivkraft som fungerar bra när ”morötterna” pekar åt rätt håll och när det är konkreta beteenden som man vill få människor att ändra på.
- Dåligt samvete. Många människor lever i praktiken inte i överensstämmelse med sina värderingar och attityder. Det kan kännas som en lättnad att justera sin livsstil så att den bättre matchar de egna attityderna. Man kan också vara inombords kluven så att det som känns som en samvetets lättnad i ena stunden, känns som en uppoffring i den andra. Förändring som baserar sig på dessa drivkrafter löper stor risk för bakslag.
- Transformation. Det finns händelser i livet som ändrar den inre kartbilden. Tex att få barn eller barnbarn, att bli utbränd på jobbet, att uppleva svält och misär på nära håll, starka naturupplevelser, att stå öga mot öga med döden, osv. När den inre kartbilden skakas om uppstår möjligheten att finna nya visioner, en ny mening med livet, och nya värden. Omvälvningen kan ta formen av en livskris men kan också ske i mindre skala. Den riktigt slitstarka drivkraften för livsstilsförändringar kommer från en inre källa som vitaliseras genom transformation.

Vi är olika

En vanlig definition av hållbar utveckling lyder:

Maximal livskvalitet för alla inom ramarna för Jordens bärkraft.

Hållbar livsstil innebär alltså att finna vägar att öka sin livskvalitet och samtidigt minska sin miljöbelastning. Denna breda ansats torde locka många människor. Vem vill inte ha bättre livskvalitet? Vem vill inte, när man väl fått näsan över vattenytan, bidra till en god gemensam miljö?

Här tror jag att det gäller att inse att vi är olika. Det är en god idé för ett projekt om hållbar livsstil att skapa olika slags "ingångar" som attraherar människor med olika läggning. Exempelvis kan en studiecirkel som Grön Kvist attrahera dem som kämpar med sin privatekonomi. När man väl gjort framgångar på det området kan man vidga sitt intresse för andra aspekter av hållbar livsstil. Andra kanske attraheras av Tidsverkstad, och ytterligare andra hittar sina "ingångar" till hållbar livsstil i cirklar inriktade på miljö, hälsa eller relationer. Ytterligare andra nås i helt andra former än studiecirkelformen.

INDIVIDEN OCH SAMHÄLLET

Människor som söker förverkliga en hållbar livsstil möter idag motsägelsefulla signaler. Å den ena sidan är hållbar livsstil ett honnörsord tillsammans med alla andra politiskt korrekta slagord med förnamnet hållbar. Å den andra sidan stöter man på hinder. Redan tidigare har jag nämnt exempel på ekonomiska signaler som talar mer för de ohållbara än för de hållbara beteendena.³

Men det är inte bara ekonomiska hinder som står i vägen för en hållbar utveckling. Dick Tillberg i Nacka har uppmärksammat hur förutsättningarna för teknikutvecklingen hindrar hållbara lösningar att komma ut på marknaden. Den fysiska planeringen sätter också sina hinder tillsammans med en mängd konventioner om hur saker och ting ska vara organiserade.

Kåks framhåller att de intervjuade miljöfamiljerna i Dalarna inte uppfattar "att det miljöansvar de försöker ta också verkligen delas av samhället. Samtidigt som myndigheter och institutioner både uppmuntrar och förutsätter miljötänkande går samhället i praktiken en annan och i många avseenden rakt motsatt väg."

Denna iakttagelse måste tas på stort allvar och bekräftas från många håll. Det är mitt intryck att flera av de projekt som startade för ett knappt decennium sedan hade en slagsida åt att betona individernas ansvar. Många individer tog sitt ansvar och när de så småningom stötte på ointresse eller direkt motstånd från samhällets institutioner urholkades förtroendekapitalet för exempelvis kommunen, om det var den som dragit igång projektet, och uppgivenhet fick grogrund.

³ Mina exempel kom från miljö-sidan. Med en vidgad tolkning av hållbar livsstil bör man kunna finna motsvarande för andra områden som är viktiga för människors livskvalitet. Här finns inte samma samsyn som på miljösidan. Detta beror på att livskvalitet är någonting mer subjektivt än miljöpåverkan. Men jag tror inte att det är den enda anledningen. En annan anledning är nog att vi ännu bara är i början av en offentlig debatt om livskvalitet. Begreppet är ännu inte så inarbetat i det allmänna språket.

Hållbar livsstil handlar inte bara om oupplysta konsumenter. Det handlar, vill jag påstå, om ett samhälle där olika framtidsvisioner bryts mot varandra. Vissa av dessa framtidsvisioner är mer hållbara än andra. Individerna är inte enbart konsumenter. Minst lika viktig är individens roll som medborgare. Ett projekt som handlar om hållbar livsstil måste balansera mellan att utbilda konsumenter och att lyssna på medborgare. En kommun som går in i ett projekt kring hållbar livsstil måste därför ha beredskap och vilja att föra en dialog med de människor som engageras i projektet. Genom att föra samman individ- och struktur- perspektiv kan man få unik kunskap om:

- Hur ser människors bild av hållbar livsstil ut?
- Vilka förändringar är människor beredda att göra för att göra sin livsstil mer hållbar?
- Vilka hinder stöter de människor på som försöker leva mer hållbart?
- Vilka av dessa hinder har kommunen ansvar för?
- Hur förhåller sig kommunens strategiska planering på olika områden till invånarnas vilja och möjligheter att leva mer hållbart?

Med nittioalets erfarenheter i backspeglarna, bör ett projekt om hållbar livsstil idag vara upplagt som en dialog. En dialog mellan medborgare som försöker leva hållbart (och som kan uppmuntras därtill genom ett projekt initierat av kommunen) och kommunala företrädare med ansvar för det strukturella perspektivet (som genom projektet får möjlighet att titta på sina egna ansvarsområden utifrån ett individperspektiv med hållbar livsstil i fokus).

Källor

- EkoTeam och Kvartersutv.: ☞ *EkoTeam, Ta makten över utvecklingen*, handbok, GAP Sverige, 1996.
- ☞ *Miljöteam i Norrliden, Ett miljö- och demokratiprojekt*, Annika Fonseca och Alexander Mahlmann, Slutrapport 2001.
- ☞ *The EkoTeam Program in the Netherlands, A longitudinal study on the effects of the Eco Team Program on environmental behavior and its psychological backgrounds*, Summary report, H.J. Staats and P. Harland, Centre for Energy and Environmental Research, Leiden University, 1995.
- ☎ Samtal med Alexander Mehlmann och med Lillemor Göransson.
- Miljöfamiljerna i Dalarna: ☞ *Ett år med miljöfamiljerna, Projektdokumentation*, Cristina Ericson, Lena Forsell och Anna Kinnwall, NRC, Rapport 4, 1998.
- ☞ *Människor och miljöansvar, en studie av projektet Miljöfamiljerna i Falun och Borlänge*, Helena Kåks, Dalarnas Forskningsråd, NRC Rapport 3, 1998.
- ☎ Samtal med Anna Kinnwall, Lena Forsell och Helena Kåks

- Nacka Miljöteam: ☞ *Nacka Miljöteam, utvärdering av lokalt frivilligt miljöarbete*, Anders Bolin, September 1995.
☎ Samtal med Dick Tillberg.
- Grønne familier: E-postdialog med Lars A. Clark, samt besök på deras hemsida.
☞ *Grønne familier en udfordring*, Niels Henrik Ross-Petersen, Social-Demokraten Morsø kommune Nr 49, april 1999.
-
- Den kokande grodan: ☎ Samtal med Lars Berg, Vuxenskolan och Ann Britt Grimberg ABF.
☞ *Den kokande grodan*, Dekius Lack, Roman och cirkelbok, Bakhåll 2001.
- Grön Kvist: ☎ Samtal med Sussan Öster, Landstinget och Ann Britt Grimberg, ABF.
☞ Broshyrer och tidningsartiklar.
- Hälsofrämjande skola: ☎ Samtal med Inger Paris, Kommunförbundet Västmanland
☞ Projektplan, broschyr, verksamhetsberättelse
- Tidsverkstad: ☎ Samtal med Jörgen Larsson, Tidsverkstaden och med Lars Berg, Vuxenskolan
☞ *Tidsverkstad, Samtalsträffar för människor som tror på ett liv före döden*, Version 2, www.Tidsverkstad.nu.